

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ
«ХАЛЫҚ» ЖҚ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
ЧФ «Халық»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
«Halyk» Private Foundation

PUBLISHED SINCE 1944

4 (404)

JULY-AUGUST 2023

ALMATY, NAS RK

В 2016 году для развития и улучшения качества жизни казахстанцев был создан частный Благотворительный фонд «Халык». За годы своей деятельности на реализацию благотворительных проектов в областях образования и науки, социальной защиты, культуры, здравоохранения и спорта, Фонд выделил более 45 миллиардов тенге.

Особое внимание Благотворительный фонд «Халык» уделяет образовательным программам, считая это направление одним из ключевых в своей деятельности. Оказывая поддержку отечественному образованию, Фонд вносит свой посильный вклад в развитие качественного образования в Казахстане. Тем самым способствуя росту числа людей, способных менять жизнь в стране к лучшему – профессионалов в различных сферах, потенциальных лидеров и «великих умов». Одной из значимых инициатив фонда «Халык» в образовательной сфере стал проект *Ozgeris powered by Halyk Fund* – первый в стране бизнес-инкубатор для учащихся 9-11 классов, который помогает развивать необходимые в современном мире предпринимательские навыки. Так, на содействие малому бизнесу школьников было выделено более 200 грантов. Для поддержки талантливых и мотивированных детей Фонд неоднократно выделял гранты на обучение в Международной школе «Мирас» и в *Astana IT University*, а также помог казахстанским школьникам принять участие в престижном конкурсе «*USTEM Robotics*» в США. Авторские работы в рамках проекта «Тәлімгер», которому Фонд оказал поддержку, легли в основу учебной программы, учебников и учебно-методических книг по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса», преподаваемого в 10-11 классах казахстанских школ и колледжей.

Помимо помощи школьникам, учащимся колледжей и студентам Фонд считает важным внести свой вклад в повышение квалификации педагогов, совершенствование их знаний и навыков, поскольку именно они являются проводниками знаний будущих поколений казахстанцев. При поддержке Фонда «Халык» в южной столице был организован ежегодный городской конкурс педагогов «*Almaty Digital Ustaz*».

Важной инициативой стал реализуемый проект по обучению основам финансовой грамотности преподавателей из восьми областей Казахстана, что должно оказать существенное влияние на воспитание финансовой грамотности и предпринимательского мышления у нового поколения граждан страны.

Необходимую помощь Фонд «Халык» оказывает и тем, кто особенно остро в ней нуждается. В рамках социальной защиты населения активно проводится работа по поддержке детей, оставшихся без родителей, детей и взрослых из социально уязвимых слоев населения, людей с ограниченными

возможностями, а также обеспечению нуждающихся социальным жильем, строительству социально важных объектов, таких как детские сады, детские площадки и физкультурно-оздоровительные комплексы.

В копилку добрых дел Фонда «Халык» можно добавить оказание помощи детскому спорту, куда относится поддержка в развитии детского футбола и карате в нашей стране. Жизненно важную помощь Благотворительный фонд «Халык» оказал нашим соотечественникам во время недавней пандемии COVID-19. Тогда, в разгар тяжелой борьбы с коронавирусной инфекцией Фонд выделил свыше 11 миллиардов тенге на приобретение необходимого медицинского оборудования и дорогостоящих медицинских препаратов, автомобилей скорой медицинской помощи и средств защиты, адресную материальную помощь социально уязвимым слоям населения и денежные выплаты медицинским работникам.

В 2023 году наряду с другими проектами, нацеленными на повышение благосостояния казахстанских граждан Фонд решил уделить особое внимание науке, поскольку она является частью общественной культуры, а уровень ее развития определяет уровень развития государства.

Поддержка Фондом выпуска журналов Национальной Академии наук Республики Казахстан, которые входят в международные фонды Scopus и Wos и в которых публикуются статьи отечественных ученых, докторантов и магистрантов, а также научных сотрудников высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов нашей страны является не менее значимым вкладом Фонда в развитие казахстанского общества.

С уважением, Благотворительный Фонд «Халык»!

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н=2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н=2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2023

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2023

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2023

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991–3494
Volume 4. Number 404 (2023, 94-107
<https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.537>

FTAMP14.35.07

© S. Zhorabay*, K. Mamirova, D. Sadykova, 2023

Kazakh National Women's teacher training University, Almaty, Kazakhstan.

E-mail: salta2405@bk.ru

METHODOLOGICAL BASIS FOR FORMING STUDENTS' CONCEPT OF SACRED PLACES

Zhorabay Saltanat — PhD Doctoral Student, Kazakh National Women's Teacher Training University, 050000, Almaty, Kazakhstan

E-mail: salta2405@bk.ru. [Orcid.org/0000-0002-6888-9331](https://orcid.org/0000-0002-6888-9331);

Mamirova Kulash — Acting Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Kazakh National Women's Teacher Training University, 050000, Almaty, Kazakhstan

E-mail: mamirova_kulash@mail.ru. [Orcid.org/0000-0003-1502-485X](https://orcid.org/0000-0003-1502-485X);

Sadykova Damezhan — PhD Doctor, Kazakh National Women's Teacher Training University, 050000, Almaty, Kazakhstan

E-mail: sadykovadameli77@gmail.com. [Orcid.org/0000-0001-8240-767X](https://orcid.org/0000-0001-8240-767X).

Abstract. The programs "Bolashakka bagdar: rukhani zhangyru", "Sacred geography of Kazakhstan" are aimed at giving importance to the sacred places of their region, improving ecology and mapping of localities, are focused on a person and his life based on history and culture, human development and his attachments to his place of birth. Within the framework of these programs, the lists of sacred places were supplemented, work was carried out on the reconstruction of sacred objects of the country, encyclopedias were published, museums were created, documentaries were filmed. And yet what does the younger generation know about spiritual shrines? What is the students' understanding of sacred spaces? In this regard, the article considers the etymology of the concepts "sacred", "spiritual shrines", "holy places" used in the political, social and scientific context for the study of the geography of sacred places in Kazakhstan. The purpose of the article was to identify and assess students' ideas about sacred places, demonstrate research results and develop recommendations. The article also describes the results of an expert assessment of sacred lands, which were analyzed during the study, where their significance in the spiritual potential of students of Kazakhstan was determined, their relevance was revealed and the scientific and theoretical foundations of the concept of "sacred land" were analyzed. The article emphasizes that the meaning of the words "sacred", "spiritual shrines", "holy places" are deeply rooted in ethnic cognition; in this regard, a dictionary of sacred concepts was published. Despite the fact that there are many

sacred places in the country, the younger generation does not sufficiently understand their sacred significance, not to mention tourists coming from outside. Therefore, it is very important to systematize, investigate, modernize holy objects, explain them to students, and also present them to the public. In this regard, a survey was conducted among students of 1-4 courses of the university through the Google form program. Based on the questionnaire questions, the results are presented. The values of sacred places are considered.

Keywords: sacred places, students' ideas about sacred places, sacred objects of the Turkestan region, questions for students, research results

© С. Жорабай*, К. Мамирова, Д. Садыкова, 2023

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

E-mail: salta2405@bk.ru

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ САКРАЛДЫ ЖЕРЛЕР ТУРАЛЫ ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Жорабай Салтанат — докторант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, 050000, Алматы, Қазақстан

E-mail: salta2405@bk.ru. Orcid.org/0000-0002-6888-9331;

Мамирова Куляш — п.ғ.к., профессор м.а., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, 050000, Алматы, Қазақстан

E-mail: mamirova_kulash@mail.ru. Orcid.org/0000-0003-1502-485X;

Садыкова Дамежан — PhD доктор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, 050000, Алматы, Қазақстан

E-mail: sadykovadameli77@gmail.com. Orcid.org/0000-0001-8240-767X.

Аннотация. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Қазақстанның киелі жерлері географиясы» атты бағдарламалар өлкеміздегі киелі орындарға мән беру, экологияны жақсарту, олардың картасын жасауды көздейтін, тарих пен мәдениетке, адамның дамуына және оның туған жеріне деген байланысына негізделген адам мен оның өміріне бағытталған. Аталған бағдарламалардың аясында киелі жерлер тізімі толықтырылып, еліміздегі киелі нысандарды қайта қалпына келтіру жұмыстары жүргізіліп, жоба аясында энциклопедиялар жарық көріп, музейлер жасақталып, деректі фильмдер түсірілген. Бірақ, бұл туралы өскелең ұрпақ не біледі? Білім алушылардың сакралды кеңістік туралы түсінігі қандай? Мақалада Қазақстандағы киелі жерлер географиясын зерттеу бойынша саяси-қоғамдық және ғылыми тұрғыда қолданыста «киелі», «қасиетті», «сакральды» ұғымдарының этимологиясы қарастырылған. Мақаланың мақсаты — киелі жерлер туралы білім алушылардың түсінігін анықтап, сараптамадан өткізіп, зерттеу нәтижелерін көрсетіп, ұсыныстар жасау болып табылды. Сондай-ақ, мақалада сакралды жерлердің Қазақстанда рухани жағдайындағы алатын орны мен маңыздылығы, оның қаншалықты өзекті екенін анықталып, киелі жер» ұғымының ғылыми — теориялық негіздері зерттеу барысында талдалғаны жайлы сараптама нәтижелері сипатталды.

Мақалада «киелі», «қасиетті», «сақралды» сөзінің мән-мағынасы қазақтың ұлттық танымына тереңдеп енген - қасиетті мен киелі сөздігі ашылғандығы көрсетілген. Елімізде киелі жерлер көп болғанымен, оның не үшін қасиетті маңызы бар екенін сырттан келген туристер түгілі, өзіміздің өскелең ұрпақ түсіне бермейді. Сол себептен, киелі нысанарды жүйелеп, зерттеп, жаңғыртып, білім алушыларға түсіндіріп, халық назарына ұсыну өте маңызды. Осы орайда 1–4 курс жалпы білім алушылар арасында Google form бағдарламасы арқылы сауалнама жүргізілген. Сауалнаманың сұрақтары негізінде нәтижелері берілген. Сақралды жерлердің құндылықтары қарастырылған.

Түйін сөздер: киелі орындар, білім алушылардың сақралды жерлер туралы түсініктері, Түркістан облысының сақралдық объектілері, білім алушыларға арналған сұрақтар, зерттеу нәтижелері

© С. Жорабай*, К. Мамирова, Д. Садыкова, 2023

Казахский национальный женский педагогический университет,

Алматы, Қазақстан.

E-mail: salta2405@bk.ru

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОНЯТИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ О САКРАЛЬНЫХ МЕСТАХ

Жорабай Салтанат — докторант. Казахский национальный женский педагогический университет, 050000, Алматы, Қазақстан

E-mail: salta2405@bk.ru. Orcid.org/0000-0002-6888-9331;

Мамирова Куляш — к.п.н., и.о. профессора, Казахский национальный женский педагогический университет, 050000, Алматы, Қазақстан

E-mail: mamirova_kulash@mail.ru. Orcid.org/0000-0003-1502-485X;

Садыкова Дамежан — PhD доктор, Казахский национальный женский педагогический университет, 050000, Алматы, Қазақстан

E-mail: sadykovadameli77@gmail.com. Orcid.org/0000-0001-8240-767X.

Аннотация. Программы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Сакральная география Казахстана» направлены на придание значения сакральным местам своего края, улучшению экологии и картированию местностей, ориентированы на человека и его жизнь, основанных на истории и культуре, развитии человека и его привязанностей к месту его рождения. В рамках данных программ были дополнены списки сакральных мест, проведены работы по реконструкции сакральных объектов страны, изданы энциклопедии, созданы музеи, сняты документальные фильмы. И все же что знает подрастающее поколение о духовных святынях? Каково понимание учащихся о сакральных пространствах? В этой связи в статье рассмотрена этимология понятий «сакральный», «духовные святыни», «святые места», используемых в политико-общественном и научном контексте по изучению географии сакральных мест в Казахстане. Целью статьи являлось выявление и экспертная оценка представлений обучающихся о сакральных местах,

демонстрация результатов исследований и выработка рекомендаций. Также в статье описаны результаты экспертной оценки сакральных земель, которые были проанализированы в ходе исследования, где были определены их значение в духовном потенциале учащихся Казахстана, выявлена их актуальность и проанализированы научно — теоретические основы понятия «сакральная земля». В статье подчеркивается, что значение слов «сакральный», «духовные святыни», «святые места» глубоко укоренились в этническом познании; в связи с этим был опубликован словарь сакральных понятий. Несмотря на то, что в стране много сакральных мест, подрастающее поколение недостаточно понимает их сакральное значение, не говоря уже о туристах, приезжающих извне. Поэтому очень важно систематизировать, исследовать, модернизировать святыне объекты, разъяснить их учащимся, а также представить их вниманию общественности. В связи с этим, среди обучающихся 1–4 курсов университета был проведен опрос через программу Google form. На основании вопросов анкеты представлены результаты. Рассмотрены ценности сакральных мест.

Ключевые слова: сакральные места, представления обучающихся о сакральных местах, сакральные объекты Туркестанской области, вопросы для обучающихся, результаты исследования

Кіріспе

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Мәдени мұра», «Ұлы даланың жеті қыры», «Қазақстанның киелі жерлері географиясы» атты бағдарламалардың өскелең ұрпаққа тәлім мен тәрбие берудегі маңызы зор. Оның негізгі мақсаты рухани және мәдени құндылықтарымызды сақтап, сонымен қатар оны ұлғайту, қасиетті ұғымының географиясы мен мәдениеті туралы түсінікті кеңейту, қасиетті ұғымының тарихи және мәдени қайта құрылуына ықпал ету. Әрбір халықтың, әрбір елдің, әрбір өркениеттің баршаға ортақ қасиетті жерлері бар. Оны сол елдің әрбір азаматы беледі. Бұл – рухани дәстүрдің басты негіздерінің бірі. Қазақ халқы үшін де аса маңызды. Біздің еліміз ұлан-ғайыр жері мен рухани тарихымызға бай. Осыншама рухани географиялық белдеуді мекен еткен халқымыз қастерлі жерлеріміздің біртұтас желісін бұрын-соңды жасамаған (Nazarbayev, 2017).

Қазіргі таңда еліміздің ұлан-ғайыр жеріміздің археологиялық нысандар, мәдени-архитектуралық объектілер, тарихи ландшафтар, табиғи нысандар, қасиетті мекендер мен сакралды жерлер жан-жақты зерттеліп, жыл сайын құнды мәліметтермен толықтырылып, жаңғырып келеді. Зерттеу жұмыстарын Қазақстан республикасының ғылыми-зерттеу институттары, жоғарғы оқу орнының ғалымдары, жергілікті жердің адамдары жүргізуде. Аталған бағдарламалардың аясында ғылыми мақалалар, диплом жұмыстары мен диссертациялар, ғылыми жобалар жоспарланып, оқу құралдары жазылды.

2017 жылдан бастап жүзеге асырылып келе жатқан бағдарлама аясындағы зерттеулер негізге алынып, мейлінше айқындылық пен нақтылауды қажет етеді.

Кеңістіктегі географиялық, салт-дәстүрлік қасиетті орындар, сондай-ақ адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасы этнология мен әлеуметтік-мәдени антропологиялық маңызға ие. Салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптар қасиетті бола алады, сакралды жерлер субъектілерге беріледі дегенге саяды. Қасиеттілік, киелілік ұғымы геомәдени кеңістікке ғана қатысты болмауы керек (Tokhtabaeva, 2017).

Жер — бұл мемлекеттіліктің негізі, адамның жерге деген қатынасы ең тұрақты әрі ең көне болып саналады. Киелі тарих — ол тек қана материалдық жағынан емес, ең бастысы рухани жағы, яғни халықтың тарихи жадын сақтау көзі, киелі жерлердің қасиеттілігі, зиярат ету орындары. Жер — бұл тек қана материалдық ресурсы пен аумағы ғана емес, ол өскелең ұрпақтың рухани, бағалы мәдени тәжірибесін жинақтайтын дүние.

Географиялық қасиетті нысандар — бұл ұлттың біртұтастығы мен бірлігі. Қазақстанның қасиетті жерлерінің мәдени-географиялық белдеуі – ұлттық бірегейлік негіздерін басты элементтерінің бірі.

Материалдыр мен негізгі әдістер

Ең алдымен «киелі», «қасиетті», «сакралды» сөздерінің этимологиясы қарастырылды. «Киелі», «қасиетті» деп қандай жерлерді айтамыз? Не себептен киелі? Киелі нысандарға қандай жерлер кіреді? Қоғамда осы сауалдың нәтижесінде әр түрлі көзқарастар туындаса, ғылымда түрлі ұстанымдар пайда болған.

Философиялық сөздіктер «киелі» деген сөздің мағынасы (латын тілінен аударғанда «sacer») – құрмет тұту, қасиетті деп жариялау, құдайға қатысты, ал «қасиетті» сөзінің мағынасын (латын тілінен аударғанда «mysterium tremendum») – адамды бір мезетте бақытты ететін немесе керісінше бір мезетте қорқыныш пен үрей тудыратын күш деп анықтаған (Cirenova, 2014).

Қазақ сөздігінде «киелі» сөздігінің мағынасын түрік ғалымы М. Қашғаридің «Түркі сөздігінің жинағы» атты сөздігінен «Кие – қасиет қонған кісілік» деп анықтама береді (Egeubaу, 1998). Ал «Құтты білік» атты Ж. Баласағұнидың дидактикалық поэмасында «киелі» сөзін «иесі» деп қолданған. Яғни, иелік етуші Тәңірі деп мистикалық тұрғыда байланыстырған. Сондай-ақ, «киелі» ұғымын ескі, көне, қасиетті десе, тағы бір түсінікте қадірлі, абыройлы деп түсіндіріледі.

М.И. Рахимов «киелі» сөзінің мағынасын зерттеуде көне деректер мен қазіргі кездегі жаңа ақпараттарды байланыстырған. Еуропалық ғалымдар Р. Отто, Э. Дюргейм, М. Элиаде тура немесе жанама түрде осы «киелі» сөзінің мағынасын қарастырған. Бұл ғалымдар «киелі» деген ұғымның анықтамасына байланысты әр түрлі ойларды қалыптастырып, тарих пен мәниеттегі көрініске сипаттама жасаған (Rakhimov, 2018).

Қазақтың ұлы ғалымы Ш.Уәлиханов киелі жерлер туралы «Табиғат пен жаратылыстың барлық тосын құбылыстары көрініс берген жерлерді қасиетті деп санайды. Ол жерлерде әуле түнеді немесе сонда болды деген. Барлық қорғандарды, топырақ үйілген төбешіктерді оба дейді. Құлан түзде сыңарланып

өскен ағаш немесе бұтақтар, өсімдіктердің өскен жерінің барлығы қасиетті деп саналады. Сондай қасиетті жерлерде түнесе, жанынан өтсе адамдар шүберек байлап, ыдыс-аяқ қойып, әулиеге арнап құрбандық шалады» – деп байланыстырған (Balihanov, 1984).

Сондықтан «киелі» деген ұғымды тек қана діни тұрғыдан ғана емес, ерекше құрметтелетін, әдет-ғұрыпқа да байланысты мағынада қолданылады.

Тарихшы ғалым Әбжанов Хангелді «Қазақ халқы сакралды сөзін естімей тұрып-ақ дінді ғана емес, жарық дүниенің тылсым таңғажайыптарын, бүкіл қоршаған ортаны қастерлеудің классикалық қағидаларын қалыптастыра алды. Адамдардың күнделікті өміріне қатысты тыйымдарымыздың өзі мән-мағынасы жағынан қоғамдық санадағы, дүниетанымдағы сакралдылық жайлы тұжырымдарымыздың деңгейін бейнелейді. Мәселен, табалдырыққа тұруға, босағаны керуге, малды ұруға, молаға қарай жүгіруге тыйымдары шаңырақты, мал-жанды, аруақтарды – екі дүниені де ерекше құрметтегеніміздің дәлелі. Сакралды географияның пайда болу себебі мен философиясының түпкөздегені де – осы» деп түсіндірген (Abzhanov, 2017). Демек, тарихшы ғалым «киелі» ұғымын қоршаған ортаның тылсым күшпен байланысты екенін айтқан.

Қазақтар өзін қоршаған – таулар, мен көлдер, бұлақтарды ерекше қасиет иесі деп санаған. Оларға арнайы өлеңдер жазып, ән мен күйлер шығарған. Асан Қайғының атақты «Желмая» шығармасында елдің түкпір-түкпірін аралап, адамдардың өзендер өздеруне толықтай жайлы, әрі қауіпсіз сезіне алатын Жерұйықты іздеп, елдің барлық аймағында болып, барған жерінің табиғи артықшылықтарын жырға қосып, сол жердің де болашағын да болжаған (Abzhanov, 2020).

Қазақстанда киелі деп саналатын нысандар өте көп. Дана халқымыздың дәстүріне сүйенсек, Қазақстандағы қасиетті жерлерге ең алдымен қазақтар және басқа ұлттар киелі деп санайтын табиғи ландшафттар — тау жоталары мен тау шыңдары, үңгімелер мен шатқалдар, ормандар мен қопалар, өзендер мен бұлақтар, көлдер мен шалғындар жатады. Олардың арасында халық киелі деп санайтын шағын табиғи нысандар да бар. Көпшілікке танылған ерекше әдемі жерлер де осы қасиетті мекендерге жатады. Себебі ол ертеден халықтың ерекше ықыласына бөленген жерлер болып саналады (Stasevich, 2012).

Екіншіден, қасиетті жерлер дегеніміз халықтың тарихына ерекше орын алған, өзінің батырлық ерліктерімен көзге түскен белгілі бабаларымыздың мазарлары. Еліміз киелі деп саналатын діни ескерткіштер бай мемлекет. Бұл қасиетті тұлғалардың — діни уағыздаушылары мен таратушылардың, танымал халық емшілері мен әулиелерінің жерленген немесе қызмет еткен жерлері болуы мүмкін. Қазірде осындай жерлерде кесенелер салынып, ескерткіш орнатылған.

Үшіншіден, бұл — ғылымда соңғы онжылдықта ашылған көрнекті тарихи және археологиялық ескерткіштер орналасқан жерлер (Mukhamediuly, Abdigaliuly, 2017).

Тарихы терең қасиетті деп есептелетін киелі мекен Түркістан күллі

түркі халқына ортақ, әлемге әйгілі мекен. Қожа Ахмет Яссауи ислам дінін таратушының бірі, сопылық ілімнің негізін қалаушы, философ жерленген жер. Түркістан қазақ хандығының және басқа да хандықтар мен сұлтандықтардың астанасы болған, түркі жұртының діни орталығы деп саналады. Киелі жерлер дегенге бірден еске түсетін мекен (Holy Kazakhstan. 2017).

Түркістан — әлемдік туризм ордасына, Қазақстанның «Марка қаласына» айналуына әбден мүмкін. «Марка қала» мемлекет үшін өнім. Төмен сапалы өнімді маркалау мүмкін емес сияқты, сапасы төмен қалаларды ешқашан маркалауға болмайды. Қаланың сапасы — бұл жолдар, алаңдар, тарихи көрнекі жерлер, табиғи сұлулық, эстетика, тазалық, трафик, тазалық сияқты көптеген маңызды параметрлерге байланысты (Sadykova, 2022).

Зерттеу әдісі

Зерттеуде сауалнама әдісі қолданылды. «Білім алушылардың киелі жерлер туралы түсінгі» тақырыбына байланысты сұрақтар дайындалды. Жалпы сауалнамаға әр түрлі мамандықта оқитын 301 білім алушылар қатысты.

Нәтижелер мен талдаулар

Қазақстандағы бес жоғары оқу орнының білім алушыларының демографиялық талдауы арқылы «Білім алушылардың киелі жерлер туралы түсінгі» тақырыбында сауалнама қорытындысы нақтыланып төмендегідей нәтиже алынды. Жалпы сауалнамаға әр түрлі мамандықта оқитын 301 білім алушылар қатысты.

Жүргізілген сауалнама нәтижесі бойынша төмендегі кестедегідей көрсеткішті көрсетті(1-кесте).

1-кесте

Қазақстанның 5 жоғары оқу орнынан сауалнамаға қатысушылар туралы демографиялық талдау

Жынысы		%	саны
	Ер	40,8	178
Әйел	59,2	123	
Жасы	17–18	35,2	105
	19–20	41,9	125
	21–22	19,8	59
	23–24	3	1
Курс	1	32,9	98
	2	13,8	42
	3	36,9	50
	4	16,4	111

Сауалнамаға қатысқан 301 білім алушының 123 қыз (59,2 %) және 178 ер (40,8 %), яғни 17-24 жас аралығындағы, 1–курс 98 (32,9 %), 2–курс 42 (13,8 %), 3–курс 50 (36,9 %), 4–курс 111 (16,4 %) жауап алынды.

Білім алушылардан «киелі», «қасиетті», «сақралды» сөзінің мағынасын білетін немесе білмейтіндігін сұрадық. Нәтижесінде 301 білім алушының

«Иә» – 267 (89,2 %), «Жоқ» – 34 (10,8 %) деп жауап берді. Демек, бұл сөздің мағынасын әлі де болса білім алушылар арасында біліктіліктің жетіспеушілігіне байланысты түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажеттілігі анықталды (1-диаграмма).

1-диаграмма

5. Киелі, қасиетті, сакралды сөзінің мағынасын білесіз бе?

297 сәуал

«Қазақстанда киелі жерлерді зерттеудің қажеттілігі бар ма?» деген сұраққа 292 (97,3 %) білім алушы «Иә», 9 (2,7 %) білім алушы «Жоқ» деп жауап берген екен. Сауалнама қорытындысы бойынша білім алушылардың басым бөлігі еліміздегі «киелі» деп саналатын нысандарды зерттеудің қажеттілігі бар екендігі айқындалды.

2-диаграмма

7. Киелі жерлерге нені жатқызасыз?

299 сәуал

Сонымен бірге сауалнамадағы «Киелі жерлерге қандай нысандар жатады?» деген сұраққа білім алушылардың 1,3 %-ы тарихи ландшафтарды, 3,3 %-ы табиғи нысандарды, 6,4 %-ы мәдени-архитектуралық объектілерді, 6%-ы археологиялық нысандарды, 34,4%-ы мешіттер мен кесенелерді, ал қалған 48,5 %-ы ғана осында көрсетілген нұсқалардың барлығы дерлік сакралды жерлерге жататынын көрсетті (2-диаграмма).

Отандық ғалым Х. Әбжанов танымдық тұрғыдан және уақыттық шегі бойынша киелі жерлерді төрт топқа бөлген. Бірінші – ислам діні келгенге дейінгі арғықазақтардың салт-дәстүрлері мен ритуалдарының сол кезде орындалуы және қазіргі кезде де орындалып жүрген жерлер. Екінші – ислам дініне байланысты қоғамдық салада берік орныққан орындар. Үшінші – ұлы тарихи оқиғалар мен тұлғаларға қатысты сакралды жерлер. Төртіншісі – тылсым сырлары ғылыми тұрғыда талданбаған, бірақ адамға, оның денсаулығына пайданы және зиян екендігіне күмән тудырмайтын жерлер. Ғалым алдыңғы екі топты – әулиелі, үшінші топты – қасиетті, төртінші топты – киелі жерлер деп қарастырған (Mukhamediuly, Abdigaliuly, 2017).

Қазіргі қоғамда «киелі орындар», «сакральділік», «сакралды кеңістік» секілді түсініктердің талдауларында әр түрлі түсінік байқалуда. Бұл қоғамдық танымды құрылымдауда олардың құндылығын сөзсіз төмендетеді. Біреулер сакралдылықты діни мәдениетпен, мистикалық қасиеттермен байланыстырады. Бұл да қате пікір емес. Шындап келгенде, көптеген адамдар үшін киелі жерлердің маңызы бар. Себебі олардың пікірі бойынша бұл жерлер тылсым күшке ие, діни бастау алатын жер ретінде маңызды құндылыққа ие. Сол себептен де болса керек сауалнамаға қатысқан білім алушылардың 34,4 %-ы мешіттер мен кесенелерді «киелі» жер деп қабылдайтыны анықталды.

2-кесте

Киелі нысандардың зерттеудің әсері

Экономиканың көтерілуіне оң ықпал етуі	3,4 %
Шетелдік туристтердің көптеп келуі, туризмның дамуы	19,9 %
Ұлттық мәдениетімізді жоғалтып алмау	9,8 %
Жас ұрпақтың санасына, туған халқына деген сүйіспеншілік, ұлттық құндылық, ұлттық рухты сіңіру	17,8 %
Барлық жауапқа әсері бар	49,2 %

Сауалнамаға қатысқан білім алушылардан киелі жерлерді зерттеудің әсерін сұрадық (2-кесте). Білім алушылардың 3,4 % экономиканың көтерілуіне ықпал етеді деген. 19,9 %-ы шетелдік туристтердің көптеп келуіне, яғни туризмның дамуына септігін тигізеді, 9,8 % -ы ұлттық мәдениетімізді жоғалтып алмауымыз үшін, 17,8 %-ы өскелең ұрпақтың санасына туған жеріне, халқына деген сүйіспеншілігін арттыруға, 49,2 %-ы осы аталған нұсқаның барлығына да әсерін тигізетінін көрсеткен.

Сондай-ақ, сауалнама нәтижелерінен 95,3 % көрсеткіш киелі нысандарды дәріптеу арқылы туризм бағытын дамытуда туристерді тартуға мүмкіндік бар екенін де аталған. Мысал ретінде көрші Өзбекстанда тарихи ескі қалаларының сәулетін сақтау арқылы, киелі жерлерін қазіргі заманға сай зерттеп, көпшіліктің назарына туристік нысан ретінде ұсынып жатыр. Соның нәтижесінде жыл сайын Бұқара, Самарқанд, Хиуа секілді ескі қалаларына, қасиетті орындарына қызығушылар саны артуда. Тіпті, тек қана туризм саласын ғана оқытатын

университет ашып, туризмның жеке өзінен жылына 15 млрд табыс табуды көздеп отыр. Еуропаның бір еліне барған адам міндетті түрде жақын басқа да елдерді аралайды. Сол сияқты Өзбекстанға келген туристтер біздің елге де келуі мүмкін. Әрине, келген турист міндетті түрде көрші елмен де салыстыруы ғажап емес. Сол себептен де киелі жерлерді дәріптеу білім алушыларға оқу ордасынан санаға құю арқылы түсінік қалыптастырып, виртуалды картасын да елестете алатындай болуы қажет. Сол себептен де киелі Түркістанның өзі де әлемдік туризм ордасына айналуға лайық. Саулнамаға қатысқан білім алушылардың (95,3 %) ойынша киелі нысандарға бай аймақ деп Түркістан облысы деп ойлайтындығы айқындалды(3-диаграмма).

3-диаграмма

9. Киелі нысандар арқылы туризм бағытын дамытуда туристтерді тартуға мүмкіндік бар ма?
299 ответов

Соның ішінен 5,1 % (16) адам киелі нысандарға бармағаны, 16,5 % (50) киелі нысандарға бару жоспарларында бар екендігі, 77,8 % (235) сакралды объектілерген барғандығын байқадық (4-диаграмма).

4-диаграмма

11. Қазақстандағы киелі жерлерге бардыңыз ба?
297 ответов

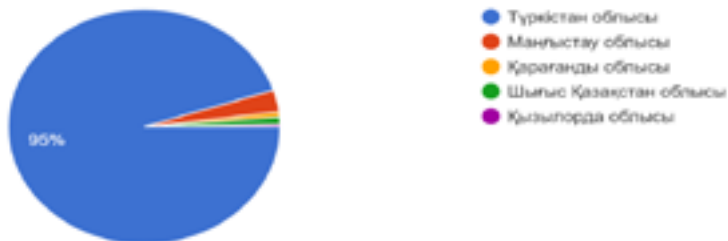

Саулнамадағы «Қазақстанның қай аймағы киелі жерлерге бай деп қай облысты ойлайсыз?» деген сұраққа білім алушылардың 95 %-ы Түркістан облысын таңдаған. Қазіргі кезде киелі жерлер дегенде ең алдымен Түркістан облысындағы Қожа Ахмет Яссауи кесенесі еске түседі. Бағдарлама еліміздегі ескерткіштерді, ғимараттар мен көне қалалардың Қожа Ахмет Яссауи

мавзолейі секілді жерлерді өзара сабақтастыра отырып, жадымызда біртұтас кешен ретінде орнықтыруды меңзейді. Аталған жобаның ауқымы өте кең және маңызы зор екендігін айғақтайды (Abzhanov, 2017). Сол себептен де болса керек жауаптардың ішінен осы нұсқаны көрсеткені (5-диаграмма).

5-диаграмма

10. Қазақстандағы киелі нысандарға бай аймақ деп қайсы облыс деп ойлайсыз?
299 ответов

Сауалнамада білім алушылардың қандай киелі жерлерге барғандарын да сұрастырдық. Көпшілігі Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Арыстан баб кесенесі, Ақ мешіт үңгірлерін атап көрсеткен.

Сонымен қатар Түркістан облысының сакралды жерлерінің аясында «Марка қалаға (бренд қала)» айналуына 74,8 %-ы сеніммен айтуда. Оның 23,8 %-ы ол үшін қазіргі цифрлы технологияның көмегімен виртуалды музейлер жасау арқылы біртіндеп жандандыру керек десе, 1,3 %-ы оған күмәнді екендігін байқадық. 2019 жылғы мәліметтер бойынша туристтар саны 1 миллионға жеткен. Оның 8,5 мыңнан астамы шетелдіктер екен. (6-диаграмма).

6-диаграмма

12. Түркістан облысының сакралды (киелі) жерлердің аясында «Марка қалаға» (бренд қала) айналуына мүмкіндік бар ма?
298 ответов

Сауалнамада «Қазіргі кезде жас ұрпақ киелі жерлер туралы білу керек пе?» деген сұраққа 99 %-ы киелі жерлер туралы білу керек деп санайды. Республика бойынша тарихи-мәдени маңызы бар ескерткіштер, киелі орындар жетерлік. «Қазақстанның киелі жерлер географиясы» жобасы елімізде қолға алынып отырған өте ауқымды жоба (Shokai, Parmenkul, 2017) (7-диаграмма).

7-диаграмма

13. Қазіргі кездегі жас ұрпақ киелі жерлер туралы білуі керек пе?
295 ответов

Қазіргі таңда киелі жерлерді дәріптеу мақсатында арнайы турлар мен экспедициялар ұйымдастырылуда. Осының аясында 5,3 % білім алушы қатыспайтынын, 3,3 % қызығушылықтарының жоқтығы, 4,3 % жауап беруге киналатынын, 23 %-ның турларға бару жоспарында бар екендігі және 64 % білім алушының қатысқысы келетіні мәлім болды(8-диаграмма).

8-диаграмма

15. Арнайы сакралды (киелі) жерлерді оқыту курстары оқытылып, экспедициялар ұйымдастырылса қатысар ма едіңіз?
300 ответов

Қорытынды

Сакралды география соңғы жылдары әлемде үлкен танымалдылыққа ие болды. Еуропада сакралды туризмнің күшті толқынын тудырған ондаған нұсқаулықтар шығарылды. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақалада қоғамдық сананың деңгейін көтеру мақсатында алты жоба ұсынылған. Соның бірі — «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы. Жоба аясында Қазақстанның барлық аймақтарында киелі, қасиетті жерлерінің картасына енгізілуі тиіс нысандарды іздестіру жұмыстары жандандырылуда (National objects of Kazakhstan, 2017).

Зерттеу барысында Қазақстандағы киелі жерлер географиясын зерделеу нәтижесінде саяси-қоғамдық және ғылыми тұрғыда қолданыста «киелі», «қасиетті», «сакралды» ұғымдарының этимологиясы қарастырылды. Ғылыми-зерттеу жұмысының барысында киелі жерлер туралы білім алушылардың

түсініктері анықталды, саулнама қорытындысы сараптамадан өткізілді. Зерттеу нәтижелерін көрсету мақсатында білім алушылардың сакралды жерлер туралы түсініктері жайлы мәлеметтер берілді, оқыту процесінде сакральдық материалдарды қолдану жайлы ұсыныстар жасалды. Сондай-ақ, зерттеу нәтижесінде сакралды жерлердің білім алушылардың рухани потенциалында алатын орны мен маңыздылығы, олардың өзектілігі анықталып, киелі жер» ұғымының ғылыми – теориялық негіздері және сараптама нәтижелері талданды.

Тарихи тұрғыдан Қазақстанның аумағын шартты түрде бірнеше тарихи-мәдени ареалдарға бөлуге болады. Олар археологиялық және тарихи ескерткіштердің мазмұндық жағына әсер еткен экологиялық-табиғи және әлеуметтік-мәдени факторлардың тығыз ішкі байланыстарымен, даму ортақтығымен, сәйкестік ерекшеліктерімен ерекшеленеді (Tursynbayuly, 2020). Қазақстанның киелі жерлерінің мәдени-географиялық белдеуі қаншама ғасыр өтседе рухани байлығымызды сақтап тұрған басты мұрамыз. Сакралды нысандарды зерттеу, дамыту туған жерге деген сүйіспеншілік пен патриоттық сезімнің нығайуына, халық санасына жалпы ұлттық киелі орындар ұғымын сіңіруге әсер етеді. Киелі жерлерді зерттеу еліміз бен оның ішіндегі рухани мәдениеті үшін баға жетпес құндылық екендігін айқындайды. Сондықтан соңғы кездері әлемде киелі жерлер географиялық ілімге деген үлкен қызығушылық байқалуда (Makimbaeva, 2017).

Осы орайда елімізде де «Киелі жерлер геогрфиясы» пәнін оқыту қолға алынды. Зерттеу жұмысымыздың нәтижесі бойынша «Киелі жерлер геогрфиясы» пәнін «География», «Туризм» мамандықтары ғана емес барлық мамандықтарға енгізу қажеттілігі жоғары екендігі анықталды.

REFERENCES

- Abzhanov H. (2017). Rukhani zhangyru and modern historical science. Akikat 2017. Pp. 7–14.
- Abzhanov H. Special attention should be paid to the name of the Holy Land/ <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=43610>
- Abzhanov H. (2018). Sacral geography: essence, structure, prospects. // Bulletin of the International Scientific and theoretical Kazakh State women's Pedagogical University" Akseleu Seidimbek and problems of genealogy in historical science " No. 3 (75), 2018. collection of materials of the conference 183. - Astana: L.N. Gumilyov ENU publishing house, 2017. - Pp. 6–10.
- Balihanov Sh. (1984). A collection of works in five volumes. Volume 1. A.: The Head. Ed. The goose. Enz. 1984. - 432 p.
- Cirenova L.A. (2014). Kratsky philosopher's dictionary. 2-e izd. M: RG-Press, 2014. - 496 p.
- Egeubay A.K. (1998). Turkish dictionary. Three volumes. Almaty: Hunt, 1998. – 600 p.
- National objects of Kazakhstan. Astana: Foliant 2017, 496 p.
- N.A. Nazarbayev Orientation to the Future: Modernization of Public Consciousness. Egemen Kazakhstan. -2017. -April 12.
- Mukhamediyuly A., Abdigaliuly B. (2017). Regional sacred objects of Kazakhstan, Astana: Foliant 2017, p. 504
- Rakhimov M.I. (2018). The problem of scientific study of the sacred sites of the Irtysh region, Bulletin of the Kazakh state women's Pedagogical University No. 3 (75), 2018
- Sadykova D.A. (2022). formation of the image of the "Marka city" through the development of the tourism potential of Astana, Bulletin of Karaganda University, No. 1(105)2022-Biology. Medicine. Geography. Pp. 156–166. <https://rep.ksu.kz/handle/data/13135>

Tursynbayuly B. Sacred places of Kazakhstan /<https://egemen.kz/article/16368>. Shokai E., Parmenkul S. sacred places in the Otrar Valley, book-album, Almaty: "Aspantau" 2017 – 560 p.

Tokhtabaeva Sh.Zh. (2017). Etiquette rules of the Kazakhs. Part I. Weekdays and holidays [EHtiketnye normy kazakhov. CHast' I. Budni i prazdniki]. Almaty, Kazakhstan.

Stasevich I.V. (2012). The practice of venerating sacred places and articles in the traditional and modern culture of the Kazakhs and the Kirghiz (in the context of studying cult of saints). [Praktika pokloneniya sakral'nym ob'ektam i predmetam v traditsionnoj i sovremennoj kul'ture kazakhov i kirgizov (v kontekste izucheniya kul'ta svyatykh)]. Central Asia: Tradition under changes. 3: 112–149. Holy Kazakhstan. Volume I. -Almaty: "Arys", 2017. -480 p.

Makimbaeva Zh.M. (2017). Holy places as a means of territory branding // Khabarchysi. Political science, Philosophy. Cultural studies series. - Al-Farabi at. KazNU, 2017. - № 1 (59). Pp. 220–230

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

А.Е. Әбілқасымова, Б.Р. Қасқатаева, Е.А. Тұяқов, А.А. Бажи, А.Н. Умиралханов ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРТА МЕКТЕП ПЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ САБАҚТАСТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	7
А.Г. Аубакир, А.Д. Майматаева, С.В. Суматохин, Д.У. Сексенова БОЛАШАҚ БИОЛОГ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	26
А.Б. Бахтыбай, Т.А. Турмамбеков АСТРОНОМИЯНЫҢ КЕЙБІР ТАҚЫРЫПТАРЫН ОҚЫТУДА ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	45
А.Ш. Ермекбаева АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ДАҒДЫЛАРЫН ЖАҚСARTУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ БЕЙНЕЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ.....	55
С.Ж. Жанжигитов БОЛАШАҚ ЗАҢҒЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МОДЕЛІ.....	66
Э.Б. Жаппарбергенова PVL ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНА ЕНГІЗУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	81
С. Жорабай, К. Мамирова, Д. Садыкова БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ САКРАЛДЫ ЖЕРЛЕР ТУРАЛЫ ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ.....	94
Г.Е. Жумағалиева, А.Р. Райымқұлова, Ә.Е. Әбуов, А. Айпенсова, Н.Б. Бахытбек БОЛАШАҚ МАМАНДАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	108
Г. Жусупкалиева, Б. Қуанбаева, Г. Салтанова, А. Тумышева, М. Рахметов ФИЗИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРУ ҮДЕРІСІНДЕ STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ.....	119
С.Ж. Ибадуллаева, Г.М. Байхожаева, С.К. Таженова, А.Ж. Берденқұлова, П.Ж. Нағашыбаева БИОЛОГ МҰҒАЛІМДІ ДАЯРЛАУДА БИОАЛУАНТҮРЛІЛІК ТУРАЛЫ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	131
А.И. Исаяв, Ш.М. Алимова, Н.Д. Қошанова, Э.К. Ибрагимова, Б.З. Умиров ПӘНДІК-ТІЛДІ КІРКІТІРЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНДА СКАФФОЛДИНГ ӘДІСІН ІСКЕ АСЫРУ АРҚЫЛЫ БИОЛОГИЯ САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	143
Н.С.Кожамқұлова, Д.Т.Танирбергенова, Б.Б.Атабекова БІЛІМ БЕРУ МЕНЕДЖЕРЛЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ.....	158
А.Н. Конкабаева, Н.Н. Конкабаева, Р.Ж. Мрзабаева XX ҒАСЫРДЫҢ 20-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ КІТАПХАНАЛАРДЫҢ РӨЛІ.....	168
К. Құлшаш, Ж.Б. Шілдебаев ОРТА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРАУДА ІС-ӘРЕКЕТТІ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	179
А.Ж. Мурзалинова, А.А. Жайтапова, Л.С. Альмагамбетова, Г. Дянкова, Н.Т. Уалиева АУЫЛ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАМЫТУ ЭКОСИСТЕМАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІК БАСҚАРУ.....	197
Т. Мырзабеков, Г. Жетпісбаева, Ш. Алтынбеков ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКА САЛАСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ.....	218
К.К. Сагадиева, С.А.Иванова, Н.В. Докучаева, Д.Б. Тілеумбетова ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІ ҒЫЛЫМИ ӘЛЕУЕТІН ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ.....	234

Н.А. Нүрсейіт

ҚОЛМА-ҚОЛ АҚШАСЫЗ АЙНАЛЫМҒА КӨШУДІҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ
МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ.....511

А. Оразғалиева, Г. Сағындықова, Г. Жанибекова, Р. Малаева, Ж. Кинашева
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ МӘСЕЛЕСІНІҢ
ШЕШІЛУ ЖОЛДАРЫ.....531

Ф.Д. Салқынбаева, Г.Ж.Таяуова, А.И.Есентурлиева, Г.Б.Бермухамедова, Ч.Дабабрата
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІГІ.....546

Уалтаева А.С., Атабаева Ф.К., Уалтаев М.Д.
1920 ЖӘНЕ 2020 ЖЫЛДАРДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖҰМЫСТЫҢ ЖАҢА ФОРМАЛАРЫ.....560

Н.Ж.Уразбаев, Б.К.Нурмаганбетова, А.Ж.Наурызбаев, Б.Х.Айдосова, А.Б.Алибекова,
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҰНАЙ-ГАЗ КОМПАНИЯЛАРЫНЫҢ «ЖАСЫЛ»
ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН ҚАРЖЫЛЫҚ
БАҒАЛАУ ЖӘНЕ БОЛЖАУ.....573

Ж.А. Шанайбаева, Л.М. Сембева, А.Б. Алибекова
ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕНІ ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП, СЫРТҚЫ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ
ОРГАНДАРЫНЫҢ САРАПТАМАЛЫҚ-ТАЛДАМАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУ.....592

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

А.Е. Абылкасымова, Б.Р. Каскатаева, Е.А. Туяков, А.А. Бажи, А.Н. Умиралханов О ПРОБЛЕМЕ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ В ШКОЛЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ КАЗАХСТАНА.....	7
А.Г. Аубакир, А.Д. Майматаева, С.В. Суматохин, Д.У. Сексенова ФОРМИРОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ.....	26
А.Б. Бахтыбай, Т.А. Турмамбеков ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ НЕКОТОРЫХ ТЕМ АСТРОНОМИИ И АСТРОФИЗИКИ.....	45
А.Ш. Ермакбаева ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДЕОРОЛИКОВ В КАЧЕСТВЕ ИНСТРУМЕНТА ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	55
С.Ж. Жанжигитов ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ.....	66
Э.Б. Жаппарбергенова ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ PBL В ОБРАЗОВАТЕЛЬНУЮ ПРОГРАММУ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК.....	81
С. Жорабай, К. Мамирова, Д. Садыкова МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОНЯТИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ О САКРАЛЬНЫХ МЕСТАХ.....	94
Г.Е. Жумагалиева, А.Р. Раимкулова, А.Е. Абуов, А. Айпеисова, Н.Б. Бахытбек ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ.....	108
Г. Жусупкалиева, Б. Куанбаева, Г. Салтанова, А. Тумышева, М. Рахметов ИСПОЛЬЗОВАНИЕ STEAM ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ РЕШЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЗАДАЧ.....	119
С.Ж. Ибадуллаева, Г.М. Байхожаева, С.К. Таженова, А.Ж. Берденкулова, П.Ж. Нагашыбаева ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗНАНИЙ О БИОРАЗНООБРАЗИИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ-БИОЛОГА.....	131
А.И. Исаев, Ш.М. Алимова, Н.Д. Кошанова, Э.К. Ибрагимова, Б.З. Умиров ОРГАНИЗАЦИЯ УРОКА БИОЛОГИИ ЧЕРЕЗ РЕАЛИЗАЦИЮ МЕТОДОВ СКАФФОЛДИНГА В ТЕХНОЛОГИИ ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОГО ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ.....	143
Н.С. Кожамкулова, Д.Т. Танирбергенова, Б.Б. Атабекова МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ МЕНЕДЖЕРОВ ОБРАЗОВАНИЯ.....	158
А.Н. Конкабаева, Н.Н. Конкабаева, Р.Ж. Мрзабаева РОЛЬ БИБЛИОТЕК В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА В 20-Е ГОДЫ XX ВЕКА.....	168
К. Кулшаш, Ж.Б. Чилдибаев МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ СТАРШЕ КЛАССНИКОВ.....	179
А.Ж. Мурзалинова, А.А. Жайтапова, Л.С. Альмагамбетова, Г. Дянкова, Н.Т. Уалиева УПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ СОТРУДНИЧЕСТВА И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ЭКОСИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УЧИТЕЛЕЙ СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ.....	197
Т. Мырзабеков, Г. Жетписбаева, Ш. Алтынбеков МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ СТАРШЕКЛАССНИКОВ В ОБЛАСТИ МАТЕМАТИКИ.....	218
К.К. Сагадиева, С.А. Иванова, Н.В. Докучаева, Д.Б. Тлеумбетова РАЗВИТИЕ НАУЧНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	234

Р. Садыкова, Э. Джансеркеева, К. Кубдашева, В. Юлдашева
ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА247

Г.А. Сейдуллаева, Ж.Б. Жардамалиева, Г.Ж. Жалелова, К.А. Сундеткалиева
ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
СТУДЕНТОВ260

С.Ж. Турикпенова, М.Н. Оспанбекова, А.Д. Рыскулбекова
ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ
СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ АРТ-ТЕХНОЛОГИИ276

К.Ж. Утеева, А.К. Олжаева, Б.Б. Атабекова, К.А. Абдреймова, А.Т. Кенжебаева
ЗНАЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ЦЕННОСТЕЙ В СОЗНАНИИ ПОДРОСТКОВ291

ЭКОНОМИКА

М.Х. Абдинова, А.Е. Ажарбаева

УПРАВЛЕНИЕ КРЕДИТНЫМ РИСКОМ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА: ПРОБЛЕМЫ
И РЕШЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ АО «НАРОДНЫЙ БАНК»).....304

Ш.К. Абикинова, Ш.Т. Айтимова, Г.С. Сагтарова, А.Б. Бекмагамбетов, Ә.Е. Төлепов
АНАЛИЗ СТАТИСТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ТРАВМАТИЗМА,
ПРОИЗОШЕДШИХ НА УГОЛЬНЫХ ШАХТАХ КАЗАХСТАНА.....317

Л.Т. Ақылжанова, А.Т. Жансейтов, А.Б. Мыржықбаева, С.Б. Байбосынов
ФИНАНСОВОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ОБЕСПЕЧИВАЮЩЕЕ
СТАБИЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ.....330

**Ж.З. Баймукашева, Г.Б. Танирбергенова, А.А. Кудайбергенова, Э.С. Балапанова,
М.Н. Нургабылов**
РАЗВИТИЕ ЖЕНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....347

Э.С. Балапанова, М.Д. Каримова, А.Т. Исаева, З.У. Джубалиева, Р.К. Арзикулова
РАСЧЕТ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЕКТА EDTECH “МИЛЛИОН НА
МАРКЕТПЛЕЙСАХ”.....365

Б. Бимбетова, Ж. Кенжин, Г. Жанибекова, Ж. Кинашева
СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО: РОЛЬ И ВОЗМОЖНОСТИ В
СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ.....378

Н. А. Гумар, М. Я. Имрамзиева, Г. К. Жанибекова, Ш.Е.Шалбаева, С.Н.Изеев
ТРАНСФОРМАЦИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИКАЗАХСТАНА.....392

**Л.М. Давиденко, А.Н. Бейсембина, С.К. Кунызова, М.К. Каримбергенова,
Н.М. Шеримова, А.Ж. Кунызова**
РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ И ПРОДВИЖЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО БРЕНДИНГА
ПУТЕМ НАРАЩИВАНИЯ СТОИМОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА.....404

Г. Жамбылова, Г. Даулиева, Г. Сагиндыкова, У. Юсупов, М. Есбусинова
СПЕЦИФИКА МОДЕРНИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА.....419

Н.Б. Жаркинбаева, Б. Вольф
ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ПОВЕДЕНИЕ
В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ.....433

Д. Жуламанова
УПРАВЛЕНИЕ ТАЛАНТАМИ И GIG-ЭКОНОМИКА: БИБЛИОМЕТРИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ.....451

**Ж. Б.Кенжин, Е.К.Кунызов, С.Серикбаев, М.Жанат, Н. Н.Дюсенгазина,
Л.А. Шафеева**
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В РЕГИОНЕ (НА ПРИМЕРЕ
ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ): ВЫЗОВЫ, СТРАТЕГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....463

А.К. Кожаметова, А.Б. Есмурзаева ПЕРЕХОД К ЗЕЛЕННОЙ ЭНЕРГИИ: ВСЕСТОРОННИЙ ОБЗОР РЫНКА ФИНАНСИРОВАНИЯ, ИНВЕСТИЦИЙ И ПОЛИТИКИ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО БУДУЩЕГО.....	481
Б.Б. Мубаракова, Д.С. Уразалимова, Г.Ж. Рысмаханова, Н.С. Кафгункина, Л.З. Паримбекова, А.Ж. Мусина ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА РК.....	497
Н.А. Нурсейт ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ПЕРЕХОДА НА БЕЗНАЛИЧНЫЙ ОБОРОТ.....	511
А. Оразгалиева, Г. Сагиндыкова, Г. Жанибекова, Р. Малаева, Ж. Кинашева ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ В КАЗАХСТАНЕ....	531
Ф.Д. Салкынбаева, Г.Ж.Таяуова, А.И.Есентурлиева, Г.Б.Бермухамедова, Ч.Дабабрата ОСОБЕННОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ МОЛОДЕЖНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ.....	546
Уалтаева А.С., Атабаева Ф.К., Уалтаев М.Д. НОВЫЕ ФОРМЫ ЗАНЯТОСТИ В КОНТЕКСТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ В 1920 -Е И 2020-Е ГОДЫ.....	560
Н.Ж.Уразбаев, Б.К.Нурмаганбетова, А.Ж.Наурызбаев, Б.Х.Айдосова, А.Б.Алибекова, ФИНАНСОВАЯ ОЦЕНКА И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИЙ В «ЗЕЛЕННЫЕ» ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ НЕФТЕГАЗОВЫХ КОМПАНИЙ В КАЗАХСТАНЕ.....	573
Ж.А. Шанайбаева, Л.М. Сембева, А.Б. Алибекова СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЭКСПЕРТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНЕШНЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА С УЧЕТОМ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА.....	592

CONTENTS

PEDAGOGYR

A.E. Abylkassymova, B.R. Kaskataeva, Y.A. Tuyakov, A.A. Bazhi, A.N. Umiralkhanov ON THE PROBLEM OF CONTINUITY OF TEACHING MATHEMATICS IN SCHOOL AND PEDAGOGICAL UNIVERSITY OF KAZAKHSTAN.....	7
A.G. Aubakir, A.D. Maimataeva, S.V. Sumatokhin, D.U. Seksenova FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS.....	26
A.Бахтыбай, Т.А. Турмамбеков EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF NEW APPROACHES IN TEACHING SOME TOPICS OF ASTRONOMY AND ASTROPHYSICS.....	45
A.Sh. Yermekbayeva USING VIDEOS AS A TOOL TO ENHANCE STUDENTS' COMMUNICATION SKILLS DURING ENGLISH LESSONS.....	55
S.Zh. Zhanzhigitov PEDAGOGICAL MODEL OF PROFESSIONAL TERMINOLOGICAL LITERACY DEVELOPMENT OF FUTURE LAWYERS.....	66
E.B. Zhapparbergenova INTRODUCTION OF PBL TECHNOLOGY INTO THE EDUCATIONAL PROGRAM OF NATURAL SCIENCE.....	81
S. Zhorabay, K. Mamirova, D. Sadykova METHODOLOGICAL BASIS FOR FORMING STUDENTS' CONCEPT OF SACRED PLACES.....	94
G.E. Zhumagalieva, A.R. Raimkulova, A.E. Abuov, A. Aipeissova, N.B. Bakhytbek TECHNOLOGY OF DEVELOPMENT OF CREATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS.....	108
G. Zhusupkalieva, B. Kuanbayeva, G. Saltanova, A. Tumysheva, M. Rakhmetov THE USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF SOLVING PHYSICAL PROBLEMS.....	119
S.Zh. Ibadullayeva, G.M. Baykhozhaeva, S.K. Tazhenova, A.Zh. Berdenkulova, P.Zh. Nagashybayeva WAYS OF FORMATION OF KNOWLEDGE ABOUT BIODIVERSITY IN THE PREPARATION OF A TEACHER-BIOLOGIST.....	131
G.I. Isaev, SH.M. Alimova, N.D. Kozhanova, E.K. Ibragimova, B.Z. Umirov ORGANIZATION OF THE BIOLOGY LESSON THROUGH THE IMPLEMENTATION OF SCAFFOLDING METHODS IN THE TECHNOLOGY OF SUBJECT-LANGUAGE INTEGRATED LEARNING.....	143
N.S.Kozhamkulova, D.T. Tanirbergenova, B.B.Atabekova TRAINING METHODS OF EDUCATIONAL MANAGERS.....	158
A.N. Konkabayeva, N.N. Konkabayeva, R.Zh. Murzabayeva THE ROLE OF LIBRARIES IN THE FIELD OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN IN THE 20S OF THE 20TH CENTURY.....	168
K. Kulshash, J.B. Childibayev METHODOLOGY OF ACTION RESEARCH IN IMPROVING THE ENVIRONMENTAL FUNCTIONAL LITERACY OF HIGH SCHOOL STUDENTS.....	179
A.Zh. Murzalinova, A.A. Zhaitapova, L.S. Almagambetova, G. Dyankova, N.T. Ualiyeva MANAGEMENT FOR COOPERATION AND INTERACTION IN THE ECOSYSTEM OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF RURAL SCHOOL TEACHERS.....	197
T. Myrzabekov, G. Zhetpisbayeva, Sh. Altynbekov METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF RESEARCH SKILLS OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE FIELD OF MATHEMATICS.....	218

K.K. Sagadieva, S.A. Ivanova, N.V. Dokuchaeva, D.B. Tleumbetova DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC POTENTIAL AND INNOVATIVE THINKING OF TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS IN RESEARCH ACTIVITIES.....	234
R. Sadykova, E. Janserkeyeva, K. Kubdasheva, V. Yuldasheva DIFFERENTIATED TEACHING IS A FORM OF ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS.....	247
G. Seidullayeva, Zh. Zhardamaliyeva, G. Zhalelova, K. Sundetkaliyeva PRIORITY DIRECTIONS FOR FORMING SPEECH COMPETENCE OF STUDENTS.....	260
S.Zh. Turikpenova, M.N. Ospanbekova, A.D. Ryskulbekova TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS BASED ON ART-TECHNOLOGY.....	276
K. Uteeva, A. Olshaeva, B. Atabekova, K. Abreimova, A. Kenzhebaeva THE IMPORTANCE OF THE FORMATION OF VALUES IN THE MINDS OF ADOLESCENTS.....	291

EKONOMICS

M.Kh. Abdinova, A.E. Azharbayeva CREDIT RISK MANAGEMENT OF A COMMERCIAL BANK: PROBLEMS AND SOLUTIONS (ON THE EXAMPLE OF JSC “HALYK BANK”).....	304
Sh. Abikenova, Sh. Aitimova, G. Sattarova, A. Bekmagambetov, A. Tolepov ANALYSIS OF STATISTICAL INDICATORS OF OCCUPATIONAL INJURIES THAT OCCURRED AT COAL MINES OF KAZAKHSTAN.....	317
L.T. Akilzhanova, A.T. Zhanseitov, A.B. Myrzhymbayeva, S.B. Baibossynov FINANCIAL STATE PLANNING FOR STABILITY OF THE NATIONAL ECONOMY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	330
Zh. Baimukasheva, G. Tanirbergenova, A.A. Kudaibergenova, E. Balapanova, M. Nurgabylov DEVELOPMENT OF WOMEN’S ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	347
E.S. Balapanova, M.D. Karimova, A.T. Issaeva, Z.U. Dzhubaliev, R.K. Arzikulova CALCULATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE EDTECH PROJECT “MILLION ON MARKETPLACES”.....	365
B. Bimbetova, Zh. Kenzhin, G. Zhanibekova, Zh. Kinasheva, A. Ospanova SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: THE ROLE AND OPPORTUNITIES IN MODERN SOCIETY.....	378
N. Gumar, M. Imramzieva, G. Zhanibekova, Sh. Shalbaeva, S. Izeev TRANSFORMATION OF THE BANKING SECTOR IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN.....	392
L.M. Davidenko, A.N. Beisembina, S.K. Kunyazova, M.K. Karimbergenova, N.M. Sherimova, A.Zh. Kuniyazova DEVELOPING TECHNOLOGY AND PROMOTING ECO-BRANDING BY INCREASING THE VALUE OF HUMAN CAPITAL.....	404
G. Zhambylova, G. Daulieva, G.Sagindykova, U. Yussupov, M.Yesbussinova SPECIFICS OF MODERNIZATION OF THE AGRICULTURAL COMPLEX.....	419
N.B. Zharkinbayeva, B. Wolfs THE IMPACT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON ORGANIZATIONAL BEHAVIOR IN TERMS OF INNOVATIVE CHANGES IN ENTERPRISES.....	433
D. Zhulamanova, 2023 TALENT MANAGEMENT AND GIG ECONOMY: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS.....	451
Zh.B. Kenzhin, Y. Kunyazov, S.Serikbayev, M. Zhanat, N. Dyussengazina, L. Shafeyeva ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN THE REGION (BY THE EXAMPLE OF PAVLODAR REGION): CHALLENGES, STRATEGIES AND PROSPECTS.....	463

A.K.Kozhakhmetova, A.B.Yesmurzayeva THE TRANSITION TO GREEN ENERGY: A COMPREHENSIVE MARKET REVIEW OF FINANCING, INVESTMENT, AND POLICY FOR A SUSTAINABLE FUTURE.....	481
B.B. Mubarakova, D.S. Urazalimova, G.Zh. Rysmakhanova, N.S. Kaftunkina , L.Z. Parimbekova, A. Mussina INCREASING THE LEVEL OF EMPLOYMENT THROUGH THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN4.....	97
N.A. Nurseit ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF SWITCHING TO A CASHLESS TURNOVER.....	511
A. Orazgaliyeva, G. Sagindykova, G. Zhanibekova, R. Malayeva, ZH. Kinasheva WAYS TO SOLVE THE PROBLEM OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN KAZAKHSTAN.....	531
F. D. Salkynbayeva, G. Zh. Tayauova, A. I. Yesturliyeva, G. B.Bermukhamedova, Ch.Dababrata PECULIARITIES OF FORMATION OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN.....	546
A.S. Ualtayeva, F.K. Atabayeva, M.D. Ualtayev NEW FORMS OF EMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF ECONOMIC TRANSFORMATION IN THE 1920S AND 2020S.....	560
N.Urazbayev, B.Nurmaganbetova, A.Nauryzbaev, B.Aidosova, A.Alibekova FINANCIAL EVALUATION AND PREDICTION OF THE EFFICIENCY OF INVESTMENTS IN “GREEN” TECHNOLOGIES FOR OIL AND GAS COMPANIES IN KAZAKHSTAN.....	573
Zh. Shanaibayeva, L. Sembiyeva, A. Alibekova IMPROVING THE EXPERT AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF EXTERNAL STATE AUDIT BODIES TAKING INTO.....	592

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Подписано в печать 30.08.2023.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

38,5 п.л. Тираж 300. Заказ 4.

РОО «Национальная академия наук РК»
050010, Алматы, ул. Шевченко, 28, т. 272-13-19